

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
Politikatudományi Doktori Iskola

Fényes Csongor

**Politikai szocializációs utak a Momentum Mozgalom
fiataljai körében**

– *A doktori értekezés tézisei* –

**Témavezető:
Dr. Szabó Andrea, Dr. Stumpf István**

Tartalomjegyzék

1. A disszertáció témája és kérdésfeltevése	3
2. Elméleti keret.....	3
3. Módszertan és a kutatás adatfelvétele.....	4
4. Kutatási kérdések.....	6
5. Eredmények.....	7
6. Dolgozat következtetései, limitációi	15
7. Felhasznált irodalom.....	19

1. A disszertáció témája és kérdésfeltevése

A dolgozat kiindulópontja a magyar fiatalok tartósan alacsony politikai érdeklődése és részvételi szintje, amelyet az elmúlt évtized hazai és nemzetközi kutatásai következetesen jeleznek (Kadlót 2016; Bauer et al. 2017; Bíró-Nagy–Szabó A. 2021). A nagymintás vizsgálatok ugyanakkor rendre megmutatják, hogy létezik egy szűk, 1-2%-os csoport, amely magas politikai érdeklődéssel és valós, intézményesített részvétellel rendelkezik. A disszertáció a politikai részvétel hiányának elemzése helyett arra a kérdésre keresi a választ, hogy milyen szocializációs folyamatok, fordulópontok és kontextusok teszik lehetővé, hogy egy fiatal a 21. századi Magyarországon aktív és cselekvő politikai szereplővé váljon.

Ebben a keretben válik a Momentum és ifjúsági szervezete, a Momentum TizenX releváns esettanulmánnyá. A 2016 után megjelenő formációt fiatal alapítók hozták létre, kifejezetten a magasan iskolázott, urbanizált környezetben felnövő fiatalok megszólítására (Tóth 2018). A politikai közösség „belépőpártként” működött: tagjainak többsége első politikai közösségként csatlakozott a mozgalomhoz, ami ritka alkalmat kínál a politikai aktivizmushoz vezető szocializációs utak rekonstrukciójára. A dolgozat kifejezetten ezt a „láthatatlan” 1-2%-ot vizsgálja: azokat a fiatalokat, akik a domináns passzivitási mintázatok ellenére belépnek a pártpolitika világába.

A disszertáció 2017 és 2025 között zajló, több hullámú kvantitatív és kvalitatív adatfelvételre támaszkodik, amely lehetővé teszi különböző életkori generációk politikai szocializációs útjainak összehasonlítását. A kutatás célja egyrészt annak feltárása, hogy milyen csatornák, életesemények és interakciós gyakorlatok vezettek el politikai érdeklődés és az aktivizmus kialakulásig és így közvetve a szervezethez való csatlakozásig, másrészt annak megértése, hogy ezek az utak hogyan viszonyulnak a demokratikus politikai szocializáció nemzetközi ideáltípusaihoz (Torney–Purta 2002). A dolgozat vállalt korlátja, hogy kizárólag a Momentum és a Momentum TizenX fiatal tagjaira fókuszál, így sem a teljes párttagságra, sem a magyar fiatalság egészére nem reprezentatív; az elemzés ugyanakkor olyan koncentrált „mélyfűrást” kínál, amely későbbi összehasonlításokra is alkalmas referenciapontot teremthet.

2. Elméleti keret

A dolgozat a politikai szocializációt olyan egész életen át tartó tanulási folyamatként értelmezi, amelyben az egyén a társadalmi együttéléshez szükséges normákat, értékeket, viselkedésmintákat és kompetenciákat sajátítja el (Szabó I. 2009; Percheron 1999). Ezen belül a politikai szocializáció azt a folyamatot jelöli, amely során a társadalom tagja politikai lénnyé, az intézményrendszerben eligazodni és cselekedni képes állampolgárrá válik (Hess–Torney 1967; Szabó M. 2001). A klasszikus megközelítések szerint a politikai kultúra tudás-, érzelem- és értékdimenziói (Almond–Verba 1963) a szocializációs folyamat során internalizálódnak, és hosszú távon meghatározzák az állampolgári viselkedést.

A korai modellek sokszor „top-down” logikában gondolkodtak, a gyermeket passzív befogadóként, a szülőket és intézményeket pedig aktív alakítóként írták le (Kéri 1989), későbbi kritikák (Percheron 1999; Searing et al. 1973; Neundorf–Smets 2017) rámutattak, hogy egyrészt a gyermekkori attitűdök tartósságát túlbecsülték, másrészt alulértékelték az egyén aktív, reflexív szerepét: a politikai szocializáció nem befejezett epizód, hanem az életút egészén

átívelő kölcsönhatás a társadalmi környezettel. Az újabb kutatások ebből következően többirányú, interaktív rendszerként írják le a folyamatot, ahol a klasszikus négyes szintér – család, iskola, kortárs csoport, média – mellett új terek (vallás, társadalmi mozgalmak, online platformok, digitális részvételi kultúrák) is szerepet kapnak (Neundorf–Smets 2017; Jenkins et al. 2016). A friss nemzetközi eredmények szerint a fiatalok gyakran informális, hálózatos, élményalapú közösségekben sajátítanak el olyan készségeket – vitakészség, narratívaépítés, konfliktuskezelés –, amelyek későbbi politikai részvételük alapját adják (Theocharis 2015; Vaccari et al. 2015; Kahne–Bowyer 2018; Wineburg et al. 2016).

A hazai kontextusban a politikai szocializáció kutatása részlegesen intézményesült: a hetvenes évektől induló, majd a rendszerváltás környékén felélénkülő vizsgálatok elsősorban az iskola, a család és az ifjúsági attitűdök metszetében mozogtak (Szabó I. 1991; Csákó 2017). A dolgozat ezeket a megközelítéseket követi, így az elméleti keretben a politikai szocializáció szinterei közül kiemelt szerepet kap a család, az iskola (formális és informális terek, diákönkormányzat), a nemi szerepek és politikai énkép, valamint a kortárs csoportok és vitakultúra. A családi szintérenél a dolgozat a klasszikus, egyirányú modell helyett a kölcsönös, kétirányú politizálást hangsúlyozó irányzatokra támaszkodik: a fiatalok nemcsak befogadják, hanem alakítják is a szülők politikai nézeteit, és a közös osztályhelyzet, életstílus, lakóhely jelentős mértékben befolyásolja a politikai hasonlóságokat (Hooghe–Stiers 2020; Wong–Tseng 2008; York 2019). Az iskolai szintér esetében a dolgozat különválasztja a formális (tananyagban, órakeretben megjelenő állampolgári nevelés) és az informális (tanórai interakciók, rejtett tanterv, tanár–diák kommunikáció, diákönkormányzat) dimenziókat. A pedagógusok, az osztályviták, a tanórai diskurzusok és a DÖK politikai tanulásban betöltött szerepét a nemi különbségeket is figyelembe véve értelmezi: hogyan alakul a lányok és fiúk eltérő politikai önbizalma, megszólalási hajlandósága és részvételi formája. A kortárs csoportokkal kapcsolatban a dolgozat abból indul ki, hogy a fiatalok politikai énképét, nyelvezetét és konfliktuskezelési repertoárját jelentős részben az azonos korúakkal folytatott mindennapi viták, közös élmények és kollektív cselekvési kísérletek formálják. Az online terek a dolgozat értelmezésében nem autonóm, elszigetelt szocializációs mezők, hanem olyan közvetítő csatornák, amelyek a már létező offline kapcsolatokra és vitákra épülnek. Az elméleti keret ezért nem külön „online szocializációt”, hanem az offline és online terek összefonódását tételezi, és ebből a perspektívából közelíti meg a momentumos fiatalok politikai tanulását.

Összefoglalva: a dolgozat elméleti kiindulópontja, hogy a politikai szocializáció többirányú, időben nem lezáruló folyamat, amelyben a formális és informális hatások folyamatosan egymásra épülnek, megerősítve vagy felülírva egymás hatását. A Momentum és a TizenX fiatal tagjainak szocializációs útjait a dolgozat ebben a komplex, félperifériás, fragmentált keretben értelmezi.

3. Módszertan és a kutatás adatfelvétele

A harmadik fejezet a kutatás módszertani kereteit mutatja be, részletesen dokumentálva a kutatás dizájn elméleti alapjait, az alkalmazott kvantitatív és kvalitatív adatfelvételi technikákat, az elemzés folyamatát, valamint a kutatásetikai megfontolásokat és a kutatói szerep reflexív értelmezését. A vizsgálat feltáró jellegű, nem hipotéziseket tesz fel, hanem az egyéni és a momentumos fiatalokra jellemző kollektív mintázatokat azonosít; mely közel áll az induktív,

fenomenológiai és pragmatikus kutatásfilozófiához (Braun–Clarke 2006; Kaushik–Walsh 2019; Morgan 2014). A pragmatikus keret azt jelenti, hogy a módszertani döntések mindig a kutatási kérdésekhez és a kontextushoz igazodnak, a kvalitatív és kvantitatív megközelítések kombinációja akkor indokolt, ha a vizsgált probléma természete ezt kívánja.

A dolgozat idiografikus megközelítést követ: az egyedi élettörténetekhez, tapasztalatokhoz és kontextusokhoz kötődő jelentésképzést állítja középpontba (Smith et al. 2009). A kutatási folyamat iteratív-rekurzív módon szerveződött: a terepmunka, az adatfeldolgozás és az elméleti reflexió nem lineárisan, hanem egymást visszacsatoló ciklusokban követték egymást (Maxwell 2012). A fenomenológiai tradícióhoz kapcsolódva a kutatás azt vizsgálja, hogyan élnek meg a fiatalok a politikai szocializációt saját perspektívájukból, hogyan konstruálják az élményeiket, és miként formálódnak ezekből tágabb mintázatok (Flyvbjerg 2012).

A módszertan vegyes módszerekre épülő, rugalmas kutatási tervet követ. A Momentum alapító magja és az első csatlakozók körében 2017-ben és 2018-ban kvantitatív online kérdőíves adatfelvétel zajlott, amely a társadalmi háttér, részvételi tapasztalatok és politikai szocializációs mechanizmusok feltérképezésére irányult. 2017-ben a 142 fős akkori tagság körében végzett survey-t 2017 nyarán 25 félig strukturált, tematikus-narratív interjú követte, majd 2018-ban újabb, a szocializációs szintekre részletesebben rákérdező online kérdőív készült. 2020-21-ben a Momentum TizenX tagsága körében zajlott kvantitatív felmérés. A kis elemszám nem tette lehetővé többváltozós statisztikai modellek alkalmazását, ezért a kvantitatív adatok a kvalitatív elemzést támogató, leíró statisztikák formájában kerültek be a dolgozatba.

A kvalitatív adatfelvétel gerincét a 2017-ben, majd 2021 és 2024 között készített félig strukturált, narratív–tematikus interjúk adják. A kutatás során összesen 57 Momentum- és/vagy TizenX-taggal készült interjú, döntően olyan „átlagos” momentumos fiatalokkal, akik nem töltöttek be országos, önkormányzati vagy EP-képviselői, illetve magas pártvezetői pozíciót. A minta kialakításánál többlépcsős kiválasztási eljárás és szűrőkérdőív segítette a diverzitás biztosítását nem, lakóhely és iskolai végzettség szerint; tudatos cél volt a vidéki településeken élő fiatalok nagyobb arányú bevonása. Az interjúk 14-35 év közötti fiatalokkal készültek; a többség liberálisnak, zöldnek, modernnek és Európa-pártinak tartotta magát.

A 2020-as pandémia fordulópontot hozott az adatfelvételi technikákban: a kutatás alkalmazkodott az online térhez, és az interjúk a Microsoft Teams platformján zajlottak. Az online kvalitatív kutatás következtében a hozzáférés bővült, a kutatás így eleve demokratikusabbá vált, az érzékeny témák megbeszélésének biztonságosabb kontextusára is lehetőség volt, az online tér sok esetben növelte az interjúalanyok nyitottságát az intim, személyes történetek megosztására (Woodyatt et al. 2016; Davis et al. 2020). A dolgozat egy módszertani újítást is alkalmazott: az interjúk során megosztott Excel-fájlban szimbólumokkal jelölte a szocializációs út fordulópontjait, amelyet az interjúalanyok valós időben követhettek, majd a beszélgetés végén közösen reflektáltak rá, elnevezve az egyes életszakaszokat. Ez az eljárás egyszerre támogatta a narratív rekonstrukciót és a résztvevői validálást, és az online interjúk fókuszáltságát, adatgazdagságát is növelte. Az interjúk szervezése során a terepmunkák jellemzően 8 hetes blokkokban zajlottak, mindig kívül esve a választási kampányidőszakokon, hogy elkerülhetők legyenek a kampánylogikából fakadó torzítások. Az időpontválasztásnál a résztvevők preferenciáihoz igazodó, rugalmas időszáv-kiosztás valósult meg, amely növelte az általános részvételi hajlandóságot és a beszélgetések minőségét. Az interjúk kérdezőtechnikájában a laza, narratív irányítás, a tölcsér- és spirálkérdés kombinációja,

valamint – szükség esetén – konfrontatív rákérdezés érvényesült, a résztvevők érzelmi biztonságának folyamatos szem előtt tartásával.

A kvalitatív adatok feldolgozása két szinten történt. Egyéni szinten az interjúk élettörténeti logikáját, fordulópontjait, nyelvi sajátosságait és kontextuális elemei kerültek elemzésre; kollektív szinten az ismétlődő motívumok, jelentésmezők és szocializációs mintázatok azonosítása zajlott. A kódolás Excel-alapú, alulról felfelé építkező, reflexív folyamat volt, előre rögzített kódséma nélkül, memoírással kiegészítve, amely biztosította az értelmezési döntések átláthatóságát. E módszertani megközelítés célja nem az általánosítható törvényszerűségek kimondása, hanem a momentumos fiatalok politikai szocializációs útjainak mély, kontextusérzékeny feltárása.

4. Kutatási kérdések

A disszertáció központi célkitűzése annak feltárása, hogy a Momentumba és ifjúsági szervezetébe belépő fiatalok politikai szocializációja milyen mintázatokat követett a korai gyermekkor, a serdülőkor és a középiskolai évek során, és ezek a mintázatok hogyan járultak hozzá politikai aktivitásuk kialakulásához. Mivel a kutatás nem törekszik általánosító következtetésekre: a vizsgált jelenség esettanulmány-jellegéből adódóan a cél sokkal inkább az, hogy megérthetők legyenek azok a szocializációs folyamatok, amelyek egy kisebb, de politikailag aktív fiatal csoport életútját meghatározták. Ebből következően a dolgozat kutatási kérdései azokra a szocializációs csatornákra és interakciókra irányulnak, amelyek a későbbi politikai bevonódás alapjait is eredményezték.

A vizsgálat első kérdésköre a családi szocializáció korai szakaszához kapcsolódik. A disszertáció arra keresi a választ, hogy milyen jellegű politikai nevelési hatások érték a momentumos fiatalokat a gyermekkor, különösen a 14 éves életkort megelőző életszakasz, során, milyen formákban jelent meg a politika a családi kommunikációban, és miként járult hozzá mindez az elsődleges politikai orientációk, attitűdök és a korai pártszimpátiák kialakulásához. A kutatás célja ezáltal az volt, hogy feltárja, a korai politikai élmények miként strukturálták a későbbi érdeklődést. A kutatás első kérdése az volt, hogy:

- **K1. Milyen jellegű politikai nevelési hatások érték a momentumos fiatalokat a koragyermekkori (14 éves életkort megelőző) szocializációs szakaszban?**

A második kérdéskör a serdülőkor és a középiskolai évek formális és informális szocializációs tereire fókuszál. A dolgozat ebben az összefüggésben azt vizsgálja, hogy a középiskola milyen sajátosságokkal járul hozzá az állampolgári és politikai szocializációhoz, hogyan jelenik meg a tanórai kommunikációban, a pedagógusok szerepfelfogásában, ill. a tanórán kívüli iskolai közösségekben és vitakultúrában. A kutatás célja annak megértése, hogy a serdülőkori iskolai élmények miként erősítik vagy gyengítik a politikai érdeklődést, milyen szerepe van a pedagógusoknak, az iskolai diskurzusoknak, valamint a kortárs csoportoknak a politikai énkép, az állampolgári kompetenciák és a részvételi hajlandóság formálásában. A kutatás második kérdése az volt, hogy:

- **K2. Milyen sajátosságai vannak a középiskolai – formális és informális – szocializációnak a serdülőkori állampolgári és politikai szocializáció folyamatában, és miben járul hozzá ezekhez?**

E két kérdéskör együttesen azt a kutatási szándékot szolgálja, hogy feltárhatóvá váljon: milyen tanulási folyamatok, interakciók és szocializációs terek vezettek oda, hogy a vizsgált fiatalok, a magyar társadalom egészéhez képest atipikusan, aktív szereplőivé váltak a pártpolitikának. A disszertáció így nem a demokratikus politikai szocializáció normatív modelljének megvalósulását keresi, hanem annak megértésére törekszik, hogy a szakirodalomban leírt szocializációs mechanizmusok közül melyek voltak jelen, melyek hiányoztak, illetve melyek szerveződtek sajátos mintázatokká a momentumos fiatalok életútjaiban.

5. Eredmények

Koragyermekkorai politikai szocializáció

A család a fiatalok politikai szocializációjának legelső és legmeghatározóbb színtere, hatása sokrétű, aszimmetrikus és gyakran ambivalens. A gyermekkorai életszakaszban a politika elsősorban a családi térben, közvetlen interakciókon keresztül jelent meg: a szülők kommunikációs mintái, a választásokhoz kötődő rítusok, valamint a politikáról való beszéd vagy hallgatás dinamikái alakították a primer politikai érdeklődést és orientációt. Az erre adott válaszok a kvalitatív eredmények alapján az alábbi hét tematikus pontban foglalhatók össze.

Politikával való elsődleges találkozás

A korai politikai emlékek elsősorban választási eseményekhez, kampányidőszakokhoz és a szülők politikai véleményéhez kapcsolódtak. A politikával való első találkozás nem tudatos tanulási folyamatként, hanem érzelmileg kódolt élményként jelent meg. A fiatalok többnyire a családon belüli viszonyokból értették meg a „*mi*” és „*ők*” kategóriákat, valamint a politikai ellentétek alapvető logikáját.

A korai részvétel ún. *rituális–állampolgári* mintázatban zajlott: a választáson való részvétel természetes, szimbolikus kötelességként rögzült, és az állampolgári identitás alappillérvé vált. A kvalitatív kutatás három fő mintázatot azonosított:

Rituális–állampolgári nevelési forma, mely során a választások közös családi programként, ismétlődő eseményként jelentek meg. A politika így állampolgári rítussá vált, amelynek lényege a részvétel alapvetősége, és főképp az apák példája azt közvetítette, hogy a választáson való megjelenés az állampolgári lét kötelező eleme.

Apai mintához kötődő korai politikai orientáció, aminek során az apa nem kizárólag részvételi példát, hanem érzelmi referenciapontot is jelentett. Az apák gyakran voltak a politikáról szóló első beszélgetések irányítói, ők alakították ki a „*mi*” és „*ők*” kategóriákat, és direkt módon közvetítették oldal- és pártpreferenciájukat. Ez primer oldalválasztáshoz vezetett, amely serdülőkorban sok esetben konfliktusforrássá vált.

Apolitikus–privát családi modell, aminek nyomán a politika időnként szóba került, de a szülők pártpreferenciái rejtve maradtak. A családi kommunikáció ebben a modellben kettős üzenetet közvetített: a választáson való részvétel „*helyes*”, a konkrét politikai állásfoglalás nem tematizálódott a szülők részéről. Ez a minta később nyitott, de óvatos viszonyt eredményezett a (párt)politikával szemben, miközben az alapvető állampolgári normák – különösen a részvétel fontossága – stabilan megmaradtak.

Apai politikai szocializáció

Az interjúk és a kvantitatív eredmények egyaránt azt mutatják, hogy az apa volt a politikai tudás elsődleges közvetítője, aki gyakran direkt módon adta át pártpreferenciáját, és ezzel korai oldalválasztást indított el a momentumos fiatalok körében. Ez a minta nemcsak politikai tájékozódást, hanem érzelmi kötődést is jelentett. Az apai szocializáció tekintélyelvű, normatív jellegű, amely a későbbi életszakaszokban gyakran feszültségekhez, vitákhoz vagy a családi politikai nézetektől való fokozatos eltávolodáshoz vezetett. Ez a folyamat többnyire későbbi kamaszkorban, a politikai szkepticizmus időszakában vált markánssá.

A fiatalok a korai gyermekkoruktól kezdve jelentős állampolgári szocializációban részesültek az apák hatása által. Az apák tudatosították gyermekeikben, hogy a közügyekkel foglalkozni „*kell*”, a választások közeledtével tájékozódni szükséges, a részvétel pedig alapvető állampolgári kötelesség. Ez megfelel Campbell (2013) „*jó állampolgár szavaz*” típusú szocializációs elvének. Az apák mintamutatása (szavazás, politikai aktivitás) alapvető szerepet játszott a korai politikai orientációk kialakításában is. Az apai politikai jelenlét növelte annak valószínűségét, hogy a részvételi hajlandóság már gyermekkorban elkezdjen kialakulni, hasonlóan ahogya a nemzetközi szakirodalom (pl.: Plutzer 2002; Patterson–Pahlke 2021) feltételezi. A kvalitatív eredmények továbbá összhangban állnak Szabó I. (2013), Szabó M. (2001) és Çiçek (2023) megállapításaival is: az apák (in)direkt, ám döntően közvetlen és gyakran esetleges politikai nevelési formákkal jelentek meg a fiatalok gyermekkori pártidentifikációs folyamataiban, amelyek tényleges átvételt és mintakövetést eredményeztek. Az apák pártidentifikációra gyakorolt hatása későbbi életszakaszokban fokozatosan gyengült, de a kutatás igazolja Jennings és munkatársai (2009) eredményeit is, melyek szerint a családi hatások jelentősége az életkor előrehaladtával inkább fokozatosan, semmint hirtelen csökken. A nemzetközi vizsgálatokkal (pl.: Neundorf–Smets 2017) összhangban az apák elsősorban a korai politikai preferenciák kialakításában játszottak kulcsszerepet. Az apai hatás az alapvető ideológiai kötődések kialakításában is megmutatkozott: segítette a fiatalokat abban, hogy családjukat, és ezáltal saját magukat is, el tudják helyezni a politikai térképen. A kutatás így alátámasztja Hatemi és Ojeda (2020) feltételezését. Összességében megállapítható, hogy a gyermekkori politikai preferenciák alakulásában az apák szerepe elsődleges, vagyis jelentős nemi specifikusság figyelhető meg a korai politikai nevelésben.

Anyai politikai szocializáció

A gyermekkori anyai szocializációs minta elsősorban érték- és attitűdformáló szerepet töltött be. Az anyák általában a közéleti érdeklődéshez szükséges értékeket, így pl. empátiát, autonómiát, szociális érzékenységet közvetítették. Míg az apák a politikai mező tartalmi oldalát, addig az anyák annak kommunikációs és morális keretét formálták a fiatalok esetén. A két szülői szereplő együttesen, de eltérő hangsúllyal járult hozzá a momentumos fiatalok politikai éntudatának kialakulásához: apai oldalon az oldalpreferencia, anyai oldalon a demokratikus értékészlet jelent meg.

Az anyák nevelési stílusára az indirekt forma és a demokratikus, kétirányú kommunikáción alapuló mintázat volt jellemző, ami megerősíti a nemzetközi szakirodalomban (pl.: Hively–Eveland 2008; Chaffee et al. 1972) találtakat. Az anyák szerepe a korai politikai kultúra kialakításában is megmutatkozott: érzelmeket, a társadalmi folyamatokhoz kapcsolódó értékmeggyőződéseket közvetítették. Shulman és DeAndrea (2014) feltételezésével

összhangban a momentumos fiatalok esetében is igaznak tűnik, hogy az anyák óvatosabb, reflektívabb nevelési formákat alkalmaztak, nagyobb hangsúlyt fektetve a politikai folyamatok mögött húzódó társadalmi kérdések és változások magyarázatára.

Az anyák által átadott normarendszere a fiatalok gyakran visszautalnak későbbi életszakaszaik során is. Emiatt lehet az is, hogy felnőttkori szociális érzékenységüket, empatikus, befogadó attitűdjüket sokan anyjukhoz kötik. A kvalitatív eredmények azt mutatják, hogy az anyai értéktranszformáció kiemelkedő hatást gyakorolt, és több esetben ideológiai mintakövetésben is megmutatkozott. Ez összhangban áll Gere és Stefkovics (2023) eredményeivel, melyek szerint az ideológiai homofília valamivel erősebb az anya és a gyerek között. További, a kutatásban kirajzolódó tendencia, hogy az anyák időben valamivel később, a gyermekkor végén, léptek be a politikai szocializációba, mint az apák. Szocializációs hatásuk elvitathatatlan: számos fiatal értékészletének és abból következő szakpolitikai érdeklődésének az alapmagja az, amit az anyjától tanult el a szocializáció során.

Lenevelő hatások

A kutatás azonosította a családi politikai szocializáció „lenevelő” formáit is. Több interjúban a politika elhallgatása, kerülése vagy bagatellizálása jellemezte a családi közeget. Ez sok esetben tudatos konfliktuskerülésből fakadt, máskor a szülők apolitikusságából vagy az államszocializmus tapasztalataiból eredő bizalmatlanságból. A politikától való hallgatólagos eltávolítás gyakran politikai szocializációs vákuumot hozott létre (Szabó I. 2009), amelyet a fiatalok később kortársi közegekben, az iskolában vagy más nyilvános terekben töltöttek fel tartalommal. Bognár és Szabó (2017) megállapítása – miszerint a magyar fiatalok körében jellemző a konfliktuskerülés és a politikai vitáktól való visszahúzódás – a momentumos fiatalok gyermekkori tapasztalataira is érvényesnek tűnik.

Korai pártidentifikációs folyamatok

A pártidentifikációs folyamatok szempontjából a család alapvető referencia-, de nem determinisztikus színtér. Az interjúk három fő mintázatot azonosítottak:

Ideológiai „öröklés”, mely során a szülői, főként apai, pártkötődés közvetlenül vándorol át, a fiatalok gyermekkorukban szinte automatikusan vették át a családi oldalválasztást és pártszimpátiát.

Eltávolodás – a serdülőkorban, saját értékrendi felismerések nyomán, fokozatos leválás következett a családi politikai nézetekről. Az apai befolyás különösen gyakran vált kritika tárgyává.

Pluralizált, többnézetű családok. A családban több, egymásnak ellentmondó politikai orientáció volt jelen. A fiatalok már gyermekként megtapasztalták a politikai pluralizmust, és korán rákényszerültek, hogy eligazodjanak a versengő értékek és narratívák között.

A három mintázat közös eleme, hogy a család a politikai gondolkodás kiindulópontját adja, de a politikai szocializáció az életszakaszok előrehaladtával folyamatos újraértelmezésként zajlik.

Viták szerepe a gyermekkori politikai szocializációban

Míg a survey-adatok alapján a családi viták gyakorisága a politikai szocializáció fontos elemének tűnt, a kvalitatív interjúk arra mutatnak rá, hogy ezek a helyzetek ritkán működtek valódi deliberatív térként. A legtöbb vita érzelmileg terhelt, monologikus szóváltásként maradt meg, amelyben a felek nem hallgatták meg egymást, és nem születtek közös következtetések. A fiatalok körében végzett kutatás eredményei összhangban állnak Csizmadia (2014) és Szabó (2009) megállapításaival: Magyarországon hiányoznak azok az intézményesült politikai nevelési gyakorlatok, amelyek a demokratikus vitakultúrát fenn tudnák tartani. Ennek hiányában a családi politizálás sem deliberatív tanulási tér, hanem inkább érzelmi konfliktusok helyszíne. A fiatalok gyermekként többnyire passzív megfigyelők voltak, és a vitás helyzetekből konfliktuskerülő minták rögzültek, nem pedig érvelési és vitakészségek. Az interjúk elemzése nyomán három mintázat különíthető el:

Konfliktusos viták, amelyek tabusításhoz vezetnek, mely során a heves, feloldatlan viták hosszabb távon a politika tabusításához, a téma kerüléséhez vezetnek.

Homogén, véleménymegegerősítő beszélgetések, aminek a sajátja az volt, hogy a politika rendszeresen jelen volt, de identitásmegegerősítő funkciót töltött be; ellentétes nézőpontokkal való találkozás alig történt.

Serdülőkorban kiéleződő generációs törésvonalak, amely esetén a fiatalok közeledése a szervezett politizálás felé önmagában családi konfliktusforrássá vált, a viták intenzitása nőtt, majd sok esetben tabusítás és a politikai témák elengedése követte.

További családi szocializációval foglalkozó kutatási eredmények

A kvalitatív eredmények alapján a fiatalok családi politikai szocializációja többnyire a szűk családra, a tényleges lakókörnyezetre korlátozódott. A gyermekkori családi szinten zajló politikai szocializáció konfliktuskerülő, egyirányú, homogén folyamatot (Szabó A.–Oross 2019) mutat, amely a későbbi életszakaszokban változik meg. A gyermekkori életszakaszban a családi politikai szocializáció gyakran „beszorult” az otthoni nyilvánosság szférájába, és ott is maradt. Emiatt a gyermekkori politikai nevelésben ritkábban jelentek meg más szocializációs szereplők. A klasszikus „top-down” hatás ebben az időszakban jól leírja a folyamatokat, ugyanakkor a fiatalok családjaira kevésbé tűnik igaznak a klasszikus, stabil szocializációs diád: a fiatalok az állandó politikai interakció közben folyamatosan újraértelmezték a szocializációs hatásokat.

A korai családi szocializáció nem csupán emocionálisan hatott a fiatalokra, hanem az alapvető politikai tudást is növelte. A momentumos fiatalok el tudták különíteni a politikai blokkokat, meg tudták nevezni azok vezető politikusait, és azonosítani tudták a számukra szimpatikus politikai oldalt és aktorokat. A kutatás ezzel összhangban áll azokkal a nemzetközi eredményekkel, amelyek szerint a megfelelően működő családi szocializáció magasabb politikai tudásszintet eredményez már a korai iskoláskort megelőzően is (pl.: Brophy–Alleman 2005; Bigler et al. 2008).

Összességében a családi szocializáció a fiatalok esetében normatív, de nem mindig reflexív politikai tanulási folyamatként jellemezhető. A szülők jelentősége elsősorban abban állt, hogy keretet és értelmezési mezőt biztosítottak a politikához való viszony kialakításához, miközben a politikai kultúra demokratikus elemei – pl.: párbeszéd, nyitottság, vitakészség – kevésbé jelentek meg a korai közegben. A család a fiatalok politikai szocializációjának legelső és

meghatározó terepe, hatása azonban nem egységes és nem egyirányú. A szülők szerepe kettősnek bizonyult: sok esetben aktív mintát közvetítettek, máskor viszont éppen a politikától való távolságtartásukat adták tovább. A családi szocializációs tapasztalatok alapot adtak az érdeklődés kialakulásához, de nem jelölték ki a későbbi politikai pályára lépést. Inkább olyan kiindulópontot és kontextust teremtettek, amelyre a későbbi politikai szocializáció sikeresen épülhet. A család elsődleges szerepe így kettős: egyrészt érték- és normaközvetítő, másrészt olyan szocializációs tér, amely meghatározó módon járult hozzá a fiatalok elsődleges politikai öntudatának formálódásához.

Serdülőkori politikai szocializáció

Időzítés, intenzitás, kontextus

Kutatásban azt találtam, hogy a Momentum és a TizenX fiataljai számára a középiskolás évek jelentik a politikai szocializáció leginkább telített időszakát. A kvantitatív és kvalitatív eredmények egyaránt azt mutatják, hogy a gyermekkori, elsősorban családi alapozású politizáló közeg után a középiskolában jelennek meg intenzívebben az iskolai és kortársi színterek, miközben a családi hatás megmarad. A fiatalok körében felülreprezentáltak a gimnazisták, alulreprezentáltak a szakképző intézményekből érkezők, ami arra utal, hogy többségük olyan, többnyire felső-középosztályi családi háttérből jön, ahol az iskolaválasztás is a szülők habitusát, életmódját tükrözi. Ez azt is jelenti, hogy a középiskolai politikai szocializációról alkotott kép elsősorban gimnáziumi kontextusra vonatkozik, és eleve politikailag aktívabb családi-iskolai környezetre épül. Az eredmények megerősítik Niemi és Hepburn (1995) megállapítását a politikai szocializáció serdülőkori „csúcspontjáról”, ill. Ohme és munkatársai (2020), valamint Andersenék (2021) eredményeit is: a momentumos fiatalok politikai érdeklődése választási ciklusokhoz, belpolitikai eseményekhez (választások, botrányok) és nemzetközi válságokhoz kötötten élénkül meg. A magyar ifjúság egészére jellemző alacsony és későn kialakuló politikai érdeklődéshez (Szabó A. 2025) képest a vizsgált csoport korábban és intenzívebben fordul a politika felé, vagyis egy politikailag „*felülmotivált*” alcsoportot ír le, amelyben a serdülőkori szocializáció korán kezdődik.

A kvantitatív eredmények szerint a Momentum különböző generációi politizáló családi közegből érkeznek: a fiatalok többsége középiskolás korában magas fokú véleményegyezést tapasztalt szüleivel, miközben a politikai tartalmú családi beszélgetések gyakorisága a TizenX-tagok körében az idősebb momentumosokhoz képest gyakoribb volt. A politikai érdeklődés kezdeti pontjainak kvalitatív adatokon nyugvó rekonstrukciója azt mutatja, hogy a momentumos fiatalok emlékezetében a politika elsősorban belpolitikai eseményekhez és nyugati választási kontextusokhoz kötődik, ami egyszerre erősíti a hazai pártpolitika, illetve a nemzetközi, jellemzően nyugati orientáció jelentőségét. Ezzel a kutatás egyrészt megerősíti azokat a nemzetközi eredményeket, amelyek szerint a fiatalok politikai érdeklődése kiemelt eseményekhez kapcsolódva élénkül fel, másrészt árnyalja is azokat: a momentumos és TizenX-es fiatalok esetében a politikai érdeklődés korán, a középiskolás évek elején vagy közepén, és kifejezetten sűrű, sokszor konfliktusokkal terhelt történelmi-politikai élmények mentén strukturálódik.

Tanári szerepek, iskolai klíma és a család és az iskola viszonya

A kutatás azt is kimutatta, hogy a család és az iskola a fiatalok serdülőkori politikai szocializációjában gyakran nem egymást kiegészítő, hanem egymástól részben független, sőt időnként egymással ellentétes logikával működő szocializációs tereként jelenik meg. Míg a család többnyire nyíltan politizáló, véleményeket, preferenciákat közvetítő közeg, addig az iskola formális tere sokszor a „nem politizálunk az órán” normáját közvetíti, a politikát veszélyes, konfliktusos, kerülendő témaként jelenítve meg. Ez a depolitizáló stratégia illeszkedik Vas (2023), Fenyő (2017), Szabó I.–Falus (2000), illetve a kelet-európai régióra vonatkozó kutatások megállapításaihoz, valamint Körtvélyesi (2023) hierarchikus, tradíció vezérelt iskolaképéhez. A fiatalok visszaemlékezései szerint a tanárok jelentős része tudatosan távol tartotta az aktuálpolitikát a tantermi nyilvánosságtól, vagy félelemből, retorzióktól tartva hátrította a politikai témák felvetését a diákok körében. Mindez magyarázhatja azt is, hogy a családi véleményegyezés miatt marad tartósan magas: az iskola formális tere nem ellensúlyozza, legfeljebb „semlegesíti” a családban szocializálódott politikai nézeteket, és ritkán nyit teret valódi véleményütköztetésnek.

A kvalitatív interjúk azonban rávilágítanak arra is, hogy a depolitizálás felszíne mögött az iskola korántsem politikamentes tér. A fiatalok beszámolóí alapján egy olyan rejtett politizálás rajzolódik ki, amelyben a tanárok jól beazonosítható politikai orientációja implicit és explicit jelek formájában szivárog át a mindennapi iskolai kommunikációba. A diákok pontosan tudják, melyik tanár „kő Fideszes”, ki „SZDSZ-es”, ki melyik oldallal szimpatizál, melyik párttal vállal értékközösséget. A történelem- és magyartanárok által közvetített narratívák olyan rejtett tantervi elemekként működnek, amelyek a politika nyílt tematizálása nélkül is politikai szocializációs hatással bírnak. Az eredmények ezzel megerősítik a rejtett tanterv irodalmát és részben visszaigazolják Szabó Ildikó (2009) megállapításait is: az iskolai politikai nevelés elsősorban nem deklarált tananyagon, hanem érzelmi logikákkal átítatott interpretációkon keresztül hat.

Formális és informális iskolai szocializáció dinamikái

A formális tanórai keretek mellett a kutatás feltárta az informális, tanórák alatti és tanórán túli szocializációs terek jelentőségét is. A fiatalok visszaemlékezései szerint az iskolában egy szűk körű, de jól körvonalazható tanársoport – akiket a kutatásban belülről irányított demokratikus pedagógusoknak nevezek – olyan alternatív politikai nevelési gyakorlatot valósított meg, amely túlmutat a depolitizálás normáján. Ezek a pedagógusok nyitott, vitára épülő tanórai klímát teremtenek, többnyire humán tárgyakhoz kapcsolva rendszeresen és egyenrangú beszélgetőpartnerként kezelik a diákokat. A kutatás eredményei megerősítik Claes és Barber (2018), ill. Knowles és munkatársai (2018) állítását: ahol a pedagógus nyitott a diákok véleményére és visszajelzéseire, ott nagyobb eséllyel alakulnak ki deliberatív jellegű, érvelésre épülő politikai beszélgetések. A belülről irányított demokratikus pedagógusok tanítási stílusa közel áll Veugelers (2017; 2021) és Leenders et al. (2008) individuális és kritikai-demokratikus modelljéhez, ill. rokonítható Holle (2024) kritikai-liberális, részvétel-orientált tanártípusával. Az eredmények azt mutatják, hogy e tanárok hatása a fiatalokra kumulatív: nem új politikai érdeklődést hoznak létre, hanem elsősorban a politizáló családi közegből érkező, már eleve magas politikai tőkével rendelkező fiatalok érdeklődését, vitakultúráját és részvételi

hajlandóságát erősítik. Ez a hatás összhangban áll Lenzi et al. (2014) és Claes et al. (2009) empirikus eredményeivel: a demokratikus, részvétel-orientált iskolai klíma azoknál a fiataloknál a leghatékonyabb, akik már rendelkeznek bizonyos politikai ismeretekkel és motivációval.

A tanórak alatti és tanórán túli informális politizálást a kutatás egy sajátos, rejtett és szelektív működésű szocializációs térként azonosítja. A fiatalok beszámolói szerint a politikai tartalmak gyakran humor, utalások, elszólások, összekacsintások formájában jelennek meg, amelyek dekódolásához előzetes politikai tudás szükséges. Ez azt jelenti, hogy az informális politikai szocializáció nem minden fiatal számára hozzáférhető: elsősorban azokat éri el, akik eleve magasabb politikai tőkével rendelkeznek, és fel tudják ismerni az iróniába, metaforákba csomagolt rendszerkritikát. A kvalitatív eredmények rámutatnak, hogy ez a *szelektív informális politikai szocializáció* hozzájárulhat a szocializációs egyenlőtlenségek újratermeléséhez: azok a diákok, akik kevésbé tájékozottak, vagy távolabb állnak a politizáló családi háttértől, jóval kisebb eséllyel vesznek részt ezekben a „másodlagos nyilvánosságokban”. Ezzel a kutatás nemcsak megerősíti, hanem árnyalja is Szabó I. (2006) és Csákó (2011) megfigyeléseit az informális iskolai színterek „*demokrácia-sziget*” jellegéről: ezek a szigetek nem minden fiatal számára azonos mértékben elérhetők.

A tanórán túli iskolai nyilvánosság – folyosói beszélgetések, szünetek, osztálykirándulások, szakkörök, versenyfelkészítők – a vizsgált fiatalok emlékezete alapján a demokratikus nevelés egyik legfontosabb, de intézményileg kevésbé ismert terepe. Azokban az esetekben, ahol a pedagógusok az iskola falain belül, de a formális tanórákon kívül kezdeményezett közéleti beszélgetéseket, a diákok érzelmi és intellektuális megerősítésként élték meg, hogy véleményük „*számít*”, és hogy a politika a tanári szereppel összeegyeztethető, legitim beszédtema. A kutatásban találtak e tekintetben visszaigazolják Lenzi et al. (2014) és Claes et al. (2009) azon tételét, miszerint az iskolai klíma és a tanár–diák viszony horizontálisabb formái kedvezően hatnak a politikai részvételi hajlandóságra, továbbá arra is rámutatnak, hogy ezek a gyakorlatok sem rendszerszintűek, hanem tanárfüggő „*demokrácia-szigetek*” maradnak.

Diákönkormányzat: látszatdemokrácia és részleges „demokrácia-iskola”

A diákönkormányzatokkal kapcsolatos kutatási eredmények differenciált képet rajzolnak ki a vizsgált csoporton belül. A fiatalok többsége olyan DÖK-tapasztalatokról számol be, amelyek inkább „*díszintézményként*”, mint valódi érdekérvényesítő fórumként működtek. A szervezetet sokan avított, alacsony presztízsű, operatív feladatokra redukált struktúraként írják le, amelynek „*számottevő ereje nem volt*” az iskolai demokrácia alakításában. Ezzel a kutatás igazolja Veszprémi (2017), Laki–Szabó (2014), Kalocsai–Kaposi (2019), Csákó–Sebestyén (2017) és Jakab (2020) megállapításait a DÖK „*látszatdemokrácia*”-jellegéről, a tanári kontrollról, a funkcionális bizonytalanságról és a részvételhez kapcsolódó alacsony motivációról. A momentumos fiatalok narratívái különösen rámutatnak a DÖK működésének személyfüggőségére: ahol léteznek „*húzóemberek*”, ott időlegesen intenzívebb volt az aktivitás, de az adott évfolyam távozásával a szervezet inaktívvá vált, strukturális garanciák nélkül.

A kvalitatív eredmények egy kisebbségi, de politikai szocializáció szempontjából kiemelten fontos alcsoportot is azonosít: azokét, akik jól működő, az iskola vezetése által támogatott diákönkormányzatokban töltötték be szerepet. Ezek az esetek szorosán köthetők nagyvárosi, ill. elitgimnáziumi terepekhez, ahol az igazgató és a tanári kar egy része partnerként kezelte a

diákvezetőket, rendszeresen leült velük egyeztetni, és nyitott volt az általuk képviselt igényekre. A momentumos fiatalok ezen alcsoportja számára a DÖK valódi „*demokrácia-iskolaként*” funkcionált: képviseleti helyzeteket, tárgyalási gyakorlatot, konfliktuskezelést, érdekérvényesítési tapasztalatokat biztosított. Az eredmények így egyszerre igazolják Jancsák (2024), Dancs–Kinyó (2015) és Oross (2016) feltételezéseit a DÖK potenciáljáról, és árnyalják azokat: a demokrácia-gyakorlóterepként működő diákszervezetekhez való hozzáférés szelektív, elsősorban urbanizált, elit közeghez kötött, és a momentumos fiatalok többsége számára nem jelentett valódi szocializációs csomópontot. A kutatás tehát azt állítja, hogy a DÖK szerepe a vizsgált politikai közösség tagjainak döntő többségénél marginális, de ahol működik, ott valóban átjárót jelent a későbbi politikai szerepvállalás irányába.

Kortárs csoportok: kiegészítő, megerősítő szocializáció

A kortárs csoportok szocializációs szerepét tekintve a kutatás eredményei kiegészítik és részben korrigálják a kortárs központi modelleket. A momentumos fiatalok jelentős része arról számol be, hogy középiskolai éve alatt kevés olyan kortárs volt, akivel érdemben tudott volna politikáról beszélni; több interjú a „*kortársi sivatag*” élményét rögzíti. A politikailag aktív fiatalok vagy magukra maradtak, vagy kis létszámú, ideológiailag homogén, zárt baráti körökben beszélgettek politikáról. Ezek a közegek, Connors (2020), Campos et al. (2017) és Hong–Lin (2017) eredményeivel összhangban, elsősorban a családból hozott nézetek megerősítését szolgálták, inkább politikai identitás- és érzelmegerősítő terek voltak, mint valódi véleményütköztetésre alkalmas színterek. Ritkábbak azok az esetek, ahol a kortárs csoport heterogén, vitákra épülő politikai térként működött; ezek a tapasztalatok inkább kivételként, mint szabályként jelennek meg. A kortárs kapcsolatok egy további funkciója a közéleti frusztrációk közös feldolgozása, ahol a politika elsősorban érzelmi „*ventilációként*” jelenik meg. A kutatásban leírtak így részben megerősítik Claes–Hooghe (2008), Hong–Lin (2017) és Campos et al. (2017) megállapításait arról, hogy a kortárs hatás erősebb a politikailag már amúgy is aktív fiatalok körében, ugyanakkor cáfolják azokat a modelleket (pl. Quintelier 2015), amelyek szerint a kortárs csoport az iskola és a család előtt álló elsődleges szocializációs mezővé válna. A momentumos fiatalok esetében a kortársak túlnyomórészt kiegészítő, megerősítő szerepet töltenek be, a család és az iskola árnyékában.

Koherenciahiány és a szocializációs terek együttélése

A különböző szocializációs terek összekapcsolását tekintve a kutatás egyik fontos eredménye, hogy nem rajzolódik ki koherens, egymásra épülő, integrált politikai szocializációs modell. Sokkal inkább egy olyan, töredezett, egymás mellett élő, részben egymással ellentétes logikájú mező látszik, amelyben a család, az iskola formális tere, az iskolai informális színterek, a DÖK és a kortárs csoportok különböző módon és intenzitással járulnak hozzá a serdülőkorú politikai tanuláshoz. Ez a kép Szabó I. (2009), Bognár–Szabó A. (2017) és más szerzők diagnózisával mutat rokonságot az államszocializációból örökölt, félperifériás és demokratikus elemek egyidejű jelenlétéről. Míg a momentumos fiatalok esetében a család politizáló, orientáló tér, addig az iskola formális tere sokszor a politika elutasítására, tabusítására épül, az informális iskolai terek és a jól működő DÖK-ök viszont demokratikus „*szigeteket*” hoznak létre. A kortárs csoportok e rendszerben inkább emocionális megerősítő, mint strukturáló szereplők. Az eredmények összességében azt mutatják, hogy a Momentum és a TizenX fiataljai egy olyan

szocializációs téréből érkeznek a szervezett politika világába, amelyben a koherenciahiány ellenére mégis magas politikai érdeklődés, viszonylag fejlett vitakultúra és erős részvételi hajlandóság alakul ki. A kutatás újdonsága, hogy megmutatja: e fiatalok politikai aktivizmusához nem egy egységes demokratikus nevelési modell, hanem több, sokszor ellentmondásos szocializációs impulzus együttes, gyakran rejtett és szelektív hatása vezet.

6. Dolgozat következtetései, limitációi

A dolgozat kiindulópontja az a jól ismert szakirodalmi tétel, hogy a magyar fiatalok érdeklődése és részvételi hajlandósága tartósan alacsony, miközben a formális politikai intézményekhez való csatlakozás ritka és szűk csoportokra korlátozódik. A Momentum és ifjúsági szervezete, a TizenX fiatal tagjai ennek a statisztikailag „eltűnő” kisebbségnek a részei: olyan politikai mikro-közösséget alkotnak, amely ellentmond a passzivitásról szóló megállapításnak. A disszertáció ebből a szempontból egy eddig rejtett politikai közösség szocializációját tárja fel: olyan fiatalokét, akik már a rendszerváltás utáni demokratikus korszakban nőttek fel, és akikről a hazai empirikus kutatás korábban sem előélet, sem belépési motiváció, sem szocializációs háttér szintjén nem rendelkezett információval. A dolgozat azt mutatja meg, hogyan épül fel ez a politikai generáció családi, iskolai és kortársi tapasztalatokból, és milyen – részben demokratikus, részben félperifériás – szocializációs mezőkből érkeznek a szervezett politizálás világába.

Módszertanilag a kutatás a szociológiai és az alkalmazott véleménykutatás eszközeit kapcsolta össze: három kérdőíves adatfelvétel és több tucat mélyinterjú kombinációja tette lehetővé, hogy a politikai szocializációt ne csak attitűdök és gyakoriságok, hanem egyéni narratív logikák mentén is értelmezze. A vegyes módszerű megközelítés épp ott ad többet, ahol a kizárólag survey-alapú, vagy csak kvalitatív vizsgálatok elakadnak: láthatóvá teszi azt a széttöredezett, bizonyos pontokon összefutó szocializációs hálót, amelyen keresztül a fiatalok politikai érdeklődése kialakul és fennmarad. Ezzel a dolgozat egyfelől új empirikus anyaggal gazdagítja a hazai és nemzetközi politikai szocializációs irodalmat, másfelől módszertani mintát is kínál arra, hogyan érhetők el és írhatók le nehezen hozzáférhető politikai csoportok.

A kutatás egyik központi eredménye, hogy részletesen bemutatja a politikai érdeklődés életkori dinamikáját. A Momentum fiataljainál a politikai érdeklődés korábban indul, mint amit a magyar ifjúság egészére vonatkozó vizsgálatok jeleznek: már a középiskolás évek elején, közepén megjelenik az aktív hírfogyasztás, a választások követése, a pártok közti különbségek értelmezése. E korai érdeklődés döntő forrása a család: a minta többsége olyan közegből érkezik, ahol a politika a mindennapi beszélgetések szerves része, és ahol a szülők (fél)tudatosan törekednek állampolgári nevelésre. Az eredmények ugyanakkor visszaigazolják a hazai politikai szocializációról szóló elméleteket is: a félperifériás, fragmentált szocializációs közegben a családi, iskolai és kortársi terek egymással csak részben illeszkednek, sokszor ellentétes logikát követnek, mégis képesek olyan egyveleget létrehozni, amelyek később aktív politikai részvételhez vezetnek.

A családi szintér elemzése rámutat, hogy a fiatalok döntő többsége olyan háztartásokban nő fel, ahol a politika nem tabu, hanem „alapértelmezett” beszédtema. A gyermekkori tanulási folyamat *top-down* jellegű: a gyerekek kezdetben hallgatóként, megfigyelőként kapcsolódnak be a politikai vitákba, a pártpreferenciák és ideológiai orientációk első körben a szülői minta

követésén alapulnak. Az apák többnyire a korai pártidentifikáció, az oldalválasztás fő referenciapontjai, miközben az anyák szerepe a szociális érzékenységet, értékészletet érintő dimenziókban jelentősebb. A politikai konfliktusok kezelése, az igazságossággal kapcsolatos érvelések és az empátia alakulása ezekben a családi mintázatokban differenciáltan, de jól kivehetően formálódik. A homogén, viszonylag konfliktuskerülő családi tér a serdülőkorra lazul: ekkor jelenik meg a generációs viták, a szülőktől való részleges elhatárolódás tapasztalata – anélkül, hogy a szülőkkel való alapvető értékegyezés radikálisan felbomlana. Ezzel a dolgozat visszaigazolja a hazai szakirodalom azon tézisé, hogy a család a politikai szocializáció primer tere marad, de serdülőkorban már nem kizárólagos, hanem további színterekkel versengő mezővé válik.

A középiskolai években valóban több szereplő lép be a politikai szocializáció terébe, de nem koherens, demokratikus modellként, hanem egymás mellé rendeződő, részben ellentétes logikájú gyakorlatok formájában.

A belülről irányított demokratikus pedagógusok megjelenése kulcsfontosságú eredménye a kutatásnak: ezek a tanárok tudatosan teremtenek nyitott, vitára épülő tanórai légkört, aktuális közéleti témákat visznek be az órákra, és a diákokat partnerként kezelik. A fiatalok elbeszélései szerint az ilyen pedagógusok nemcsak tudást, hanem érvelési stratégiákat, konfliktuskezelési mintákat és demokratikus normákat is közvetítenek. Eredmények megerősítik a szocializációs kutatások (Veugelers 2017; 2021; Holle 2024) azon megállapításait, amelyek szerint a demokratikus, részvétel-orientált iskolai klíma kedvezően hat a politikai érdeklődésre és a részvételi hajlandóságra – ugyanakkor az is látható, hogy ez a gyakorlat nem intézményesült, hanem néhány „*húzóember*” egyéni elköteleződésén múlik. A dolgozat ebben az értelemben Csizmadia (2014) és mások diagnózisával összhangban mutatja be, hogy Magyarországon nem alakult ki a demokratikus nevelés stabil, iskolai hagyománya: a demokratikus pedagógia demokrácia-szigetekként, nem pedig rendszerszintű gyakorlatként létezik.

A formális iskolai tér egészét vizsgálva a depolitizálás, a politikától való tudatos távolságtartás dominál. A tanárok többsége kerüli az aktuálpolitikai vitákat, a politika gyakran tiltott, veszélyes, az iskola falain kívülre száműzött témaként jelenik meg. E felől nézve a dolgozat visszaigazolja azokat az empirikus eredményeket, amelyek a politikai nevelés hiányosságait, illetve a „*nem politizálunk az iskolában*” normájának dominanciáját rögzítik. Az elkészített interjúk azt is jelzik: a politika a rejtett tanterv szintjén nagyon is jelen van. A fiatalok pontosan dekódolják tanáraik politikai orientációját, és jól azonosítható narratívák rajzolódnak ki a nemzeti–konzervatív, esetenként nacionalista történelemértelmezéstől a rendszerkritikus, kormányellenes iróniáig. A dolgozat így némileg árnyalja a depolitizált iskola képét: megmutatja, hogy a politikai szocializáció nem a tantervekben, hanem gesztusokban, félmondatokban, elhallgatásokban és érzelmi lenyomatokban egyszerre zajlik.

Az informális iskolai tér, így a szünetek, folyosói beszélgetések, szakkörök, versenyfelkészítők, kirándulások, a vizsgált fiatalok számára a demokratikus nevelés egyik legfontosabb, de leginkább „*rejtett*” terepe. A belülről irányított demokratikus pedagógusok ezekben a helyzetekben sokszor nyíltabban vállalják álláspontjukat, közösen értelmezik aktuális ügyeket, és erős érzelmi megerősítést adnak azoknak a fiataloknak, akik már eleve politizáló attitűddel rendelkeznek. A kutatás szerint az itt zajló politikai szocializáció szelektív: csak azokat éri el, akik rendelkeznek a szükséges motivációval és politikai tőkével ahhoz, hogy részt vegyenek ezekben a beszélgetésekben. Ezzel a dolgozat egyrészt visszaigazolja a „demokrácia-

sziget” koncepcióját, másrészt rámutat arra is, hogy ezek a szigetek inkább erősíthetik, mintsem kiegyenlítik a politikai szocializációs egyenlőtlenségeket.

A diákönkormányzatokkal kapcsolatos eredmények vegyes, de egyértelmű hangsúlyokkal bíró képet rajzolnak ki. A fiatalok többsége a DÖK-öt kiüresedett, alacsony presztízsű, operatív feladatokra szűkített intézményként írja le, amely legfeljebb rendezvényeket szervez, de csekély hatással van az iskolai döntéshozatalra. E narratívák közvetlenül visszaigazolják a hazai irodalom „látszatdemokrácia”-értelmezését. Ugyanakkor a dolgozat egy kisebb, de politikai szocializáció szempontjából kulcsfontosságú alcsoportot is azonosít, amely jól működő, vezetés által támogatott, nagyvárosi vagy elitgimnáziumi diákönkormányzatokban szocializálódott. Számukra a DÖK valódi „*demokrácia-iskola*”: képviseleti helyzetek, tárgyalási gyakorlat, kollektív érdekérvényesítés terepe. E pozitív tapasztalatok szelektívek, társadalmilag erősen szűrtek, és korántsem általánosíthatók a fiatalok többségére.

A kortárs csoportok a vizsgált politikai közösségekben jellemzően kiegészítő, megerősítő szocializációs színtérként működnek. A kutatás megmutatja, hogy sok momentumos fiatal egyáltalán nem talál politikailag aktív kortársakat, vagy ha igen, akkor jellemzően homogén, zárt baráti körökben beszélget politikáról. Ezek a közegek inkább az otthonról hozott narratívák felnagyítására, közös ventilálásra szolgálnak, mintsem új információk és nézőpontok forrásai lennének. A valóban plurális, vitára épülő kortárs-politizálás ritka, inkább kivételként jelenik meg. Eredményeim ezzel részben megerősítik a csoporthomogenitás és véleményegyezés szerepét hangsúlyozó nemzetközi eredményeket, de kétségbe vonják azokat a modelleket, amelyek a kortárs csoportot elsődleges, a családnál és iskolánál is erősebb szocializációs mezőként tételezik. A momentumos fiataloknál a kortársak szerepe inkább az érzelmi megerősítés, illetve az identitás letisztázása – a politikai orientáció alapjait nem ők, hanem a család és bizonyos iskolai szereplők adják.

A dolgozat végkövetkeztetése, hogy a különböző szocializációs terek a Momentumban politizáló fiatalok életútjaiban nem épülnek össze koherens, demokratikus mintázattá. A család, az iskola formális és informális terei, a DÖK és a kortárs csoportok különálló, sokszor egymásnak is ellentmondó logikát követnek; a politikai szocializáció inkább konfigurációk, mintsem jól körvonalazható, lineáris „utak” mentén szerveződik. A demokratikus politikai szocializáció csak részben valósul meg: töredékekben, demokrácia-szigetekben, belülről irányított pedagógusok gyakorlatában, jól működő DÖK-ben, egyes kortársi közegekben. Mégis ezek a töredékek – a családi politizálással kombinálódva – elégségesnek bizonyulnak ahhoz, hogy a fiatalok jelentős része a szervezett politizálás felé forduljon, párthoz és ifjúsági szervezethez csatlakozzon, és politikai közösségekben keressen cselekvési teret. A kutatás így egyszerre erősíti meg a hazai szakirodalom félperifériás, fragmentált szocializációs diagnózisát, és mutat rá arra, hogy ebben a közegben is lehetséges demokratikus attitűdöket, reflexív állampolgári magatartást kialakítani – nem egy koherens modell, hanem sokszor váratlanul találkozható szocializációs mintázatok révén.

A disszertáció hangsúlyozza saját korlátait. A vizsgált politikai közösség társadalmilag privilegizáltabb, mint a magyar fiatalok többsége; a fiatal momentumosok politikai gondolkodása és önreflexiója valószínűsíthetően koherensebb, artikuláltabb, mint más csoportoké. A politikai szocializáció folyamatai ráadásul a vizsgált fiataloknál még nem zárultak le; a dolgozat pillanatfelvételt ad egy olyan generációról, amelynek politikai pályája, szervezeti kötődései és identitásai a jövőben is változhatnak. A kutatás csak egyetlen politikai

közösségre koncentrálnak, a szocializáció feladói oldalát (szülők, tanárok, kortársak) nem szólaltatja meg, és elsősorban nyugat-európai és észak-amerikai normák alapján gondolja el a „demokratikus politikai szocializáció” modelljét, miközben a vizsgált magyar demokratikus nevelés közelebb áll a félperifériás szocializációs modellhez. Mindezek mellett a kvantitatív minták mérete és a retrospektív elbeszélésmód is korlátozza az általánosíthatóságát és a modellalkotás lehetőségét.

A dolgozat ennek ellenére világos kitekintést kínál: rávilágít, hogy a demokratikus politikai kultúra erősítésének pontjai már most jelen vannak a mindennapi gyakorlatokban. A családi beszélgetések, az iskolai térben létrejövő viták, a belülről irányított demokratikus pedagógusok gyakorlatai és a kortársi közegek érzelmi szolidaritása mind olyan szocializációs csomópontok, amelyek hosszú távon képesek állampolgári kompetenciákat, reflexív politikai gondolkodást megalapozni. A Momentum fiatal tagjainak történetei azt üzenik: a demokratikus politikai szocializáció nem kizárólag intézményes reformokon, új tanterveken és programokon múlik. Legalább ilyen súlya van annak, hogyan beszélünk otthon a politikáról, mit engedünk meg az osztályteremben, milyen tereket nyitunk a fiataloknak az érvelésre, a vitára, a részvételre. A vizsgált generáció tapasztalatai alapján a demokratikusabb jövő nem elvont célként, hanem már zajló, de töredezett folyamatként jelenik meg – kérdés, hogy a társadalom intézményei és szereplői képesek lesznek-e ezeket a szórványos demokrácia-szigeteket valóban összekapcsolni.

7. Felhasznált irodalom

- Almond, G. – Verba, S. (1963): *The Civic Culture*, Princeton University Press, Princeton. (ISBN 978-0691021446).
- Andersen, K. – Ohme, J. – Bjarnøe, C. – Bordacconi M., J. – Albæk, E. – de Vreese C. (2021): *Generational Gaps in Political Media Use and Civic Engagement From Baby Boomers to Generation Z*. First published 202 by Routledge 2 Park Square, Milton Park, Abingdon, Oxon. (ISBN: 978-1-003-11149-8).
- Bauer, Béla – Pillók, Péter – Ruff, Tamás – Szabó, Andrea – Szanyi, F. Eleonóra – Székely, Levente (2017): *Közösség és politika*. In: Székely Levente–Szabó Andrea (szerk.) *Magyar Ifjúság Kutatás 2016. Az ifjúságkutatás első eredményei. Ezek a mai magyar fiatalok!* Budapest: Új Nemzedék Központ, p. 66–84. (ISBN 978-963-89917-8-8).
- Bíró-Nagy, András – Szabó, Andrea (2021): *Magyar fiatalok 2021. Elégedetlenség, polarizáció, EU-pártiság*. Budapest: Friedrich-Ebert-Stiftung. (ISBN 978-615-80252-8-3).
- Bigler, R. S. – Arthur, A. E. – Hughes, J. M. – Patterson, M. M. (2008): The politics of race and gender: Children's perceptions of discrimination and the U.S. presidency. *Analyses of Social Issues and Public Policy (ASAP)*, 8(1), p. 83–112. DOI: 10.1111/j.1530-2415.2008.00161.x
- Bognár, Adrienn – Szabó, Andrea (2017): Politikai szocializáció modellek Magyarországon, 1990–2016. In: Szabó Andrea – Oross Dániel (szerk.): *Csendesek vagy lázadók? – A hallgatók politikai orientációi Magyarországon (2011–2015)*. Szeged–Budapest: Belvedere Meridionale és MTA TK PTI, p. 14–34. (ISBN: 978-615-5372-52-1).
- Braun, V. – Clarke, V. (2006): Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), p. 77–101. DOI: <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Brophy, J. – Alleman, J. (2006): *Children's thinking about cultural universals*. Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates Publishers. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781410615619>
- Campbell, D. E. (2013): Social Networks and Political Participation. *Annual Review of Political Science*. Volume 16, p. 33–48. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-033011-201728>
- Campos, C. – Hargreaves H., S. – Leon, F. (2017): The political influence of peer groups: Experimental evidence in the classroom. *Oxford Economic Papers*, 69(4), p. 963–985. DOI: <https://doi.org/10.1093/ocp/gpw065>
- Çiçek, A. (2023): A Field Study on Political Socialization of Political Science Students. *Journal of Economics and Administrative Sciences*, 24(3), p. 431–443. DOI: <https://doi.org/10.37880/cumuiibf.1286842>
- Chaffee, S. H. – McLeod, J. M. – Wackman, D. B. (1973): Family communication patterns and adolescent political participation. In: Dennis, J. (Ed.): *Socialization to politics: A reader*. New York: John Wiley, p. 349–364. (ISBN 978-0471206109).
- Connors, E. (2020): The social dimension of political values. *Political Behavior*, 42, p. 961–982. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11109-019-09530-3>
- Csizmadia, Ervin (2014): *Miért „alaptalan” a magyar demokrácia? Pártok, konfliktusok, társadalmi kohézió és állampolgári nevelés*. Budapest: Gondolat Kiadó. (ISBN 978-963-693-575-0).
- Csákó, Mihály (2017): A magyar politikaszocializáció-kutatás történetének vázlata. *Magyar tudomány*, 178(9), p. 1065–1071.
- Davies, L. – LeClair, K. L. – Bagley, P. – Blunt, H. – Hinton, L. R. S. – Ziebland, S. (2020): Face-to-face compared with online collected accounts of health and illness experiences: A scoping review. *Qualitative Health Research*, 30(13), p. 2092–2102. DOI: <https://doi.org/10.1177/1049732320935835>
- Flyvbjerg, Bent (2012): *Making Social Science Matter*. Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511810503>
- Gere, Dömötör – Stefkovics, Ádám (2023): A vasárnapi ebédől a szavazóurnáig. Politikai szocializáció és politikai homofília a magyar társadalomban. *Metszetek*, 12(2), p. 8–36. DOI: <https://doi.org/10.18392/metsz/2023/2/2>
- Jenkins, H. – Ito, M. – Boyd, D. (2016): *Participatory Culture in a Networked Era: A Conversation on Youth, Learning, Commerce, and Politics*. Polity Press. Forrás: <https://tinyurl.com/s58sx757>, utolsó letöltés: 2025.11.24.
- Jennings, M. K. – Stoker, L. – Bowers, J. (2009): Politics across generations: family transmission reexamined. *The Journal of Politics*, 71(3), p. 782–799. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0022381609090719>
- Hatemi, P.K. – Ojeda, C. (2020): The role of child perception and motivation in political socialization. *British Journal of Political Science*, 51(3), p. 1097–1118. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0007123419000516>
- Hess, R. – Torney, J. (1967): *The development of political attitudes in children*. Chicago: Aldine Publishing Company. (ISBN 978-0202308712).
- Hively, M. H. – Eveland, W. P. (2009): Contextual antecedents and political consequences of adolescent political discussion, discussion elaboration, and network diversity. *Political Communication*, 26(1), p. 30–47. DOI: <https://doi.org/10.1080/10584600802622837>
- Holle, Alexandra (2024): *Az állampolgári nevelés nyomában – Elméletek, politikai szándékok és elitgimnáziumi perspektívák*. Doktori (PhD) értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, Nemzetközi Kapcsolatok és

- Politikatudományi Doktori Iskola. DOI <https://doi.org/10.14267/phd.2024031> 7–33. DOI: 10.30718/POLTUD.HU.2022.3.7
- Hong, Y. – Lin, T. (2017): The Impacts of Political Socialization on People's Online and Offline Political Participation—Taking the Youth of Singapore as an Example. *Advances in Journalism and Communication*, 5(1), p. 50–70. DOI: [10.4236/ajc.2017.51003](https://doi.org/10.4236/ajc.2017.51003)
- Hooghe, M. – Stiers, D. (2020): Political discussion begins at home. Household dynamics following the enfranchisement of adolescent children. *Applied Developmental Science*, 26(1), p. 141–154. DOI: <https://doi.org/10.1080/10888691.2020.1712207>
- Kahne, J. – Bowyer, B. (2018): The Political Significance of Social Media Activity and Social Networks. *Political Communication*, 35(3), p. 470–493. DOI: 10.1080/10584609.2018.1426662
- Kaushik, V. – Walsh, C. A. (2019): Pragmatism as a Research Paradigm and Its Implications for Social Work Research. *Social Sciences*, 8(9), p. 255. DOI: <https://doi.org/10.3390/socsci8090255>
- Kéri, László (1989): Politikai folyamatok szocializációs metzsetben. Budapest: MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete. (ISBN 963-7182-53-5).
- Maxwell, J. A. (2012): *Qualitative Research Design: An Interactive Approach*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications. (ISBN 978-1412981194).
- Morgan, D. (2014): Pragmatism as a paradigm for social research. *Qualitative Inquiry*, 20(8), p. 1045–1053. DOI: <https://doi.org/10.1177/1077800413513733>
- Neundorf, Anja – Smets, Kaat (2017): *Political Socialization and the Making of Citizens*. Oxford Handbooks Online. DOI: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199935307.013.98>
- Niemi, R. G. – Hepburn, M. A. (1995): The Rebirth of Political Socialization. *Perspectives on Political Science*, 24(1), p. 7–16. DOI: <https://doi.org/10.1080/10457097.1995.9941860>
- Ohme, J. – Marquart, F. – Kristensen, L. M. (2020): School lessons, social media and political events in a get-out-the-vote campaign: successful drivers of political engagement among youth? *Journal of Youth Studies*, 23(7), p. 886–908. DOI: <https://doi.org/10.1080/13676261.2019.1645311>
- Oross, Dániel – Szabó, Andrea (2019): *A politika és a magyar fiatalok*. Budapest: Noran Libro Kft. Meridionale. (ISBN 978-963-446-554-1).
- Patterson, M. – Pahlke, E. (2021): The elephant (and donkey) in the room: Parents' approaches to political socialization surrounding the 2020 US election. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 21(1), p. 121–148. DOI: <http://doi.org/10.1111/asap.12260>
- Percheron, A. (1999): Durkheim és a kultúra antropológia öröksége. In: Szabó Ildikó–Csákó Mihály (szerk.) *A politikai szocializáció. Válogatás a francia nyelvterület szakirodalmából*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, p. 44–57. (ISBN 963-915-807-0).
- Plutzer, E. (2002): Becoming a Habitual Voter: Inertia, Resources, and Growth in Young Adulthood. *American Political Science Review*. 96(1), p. 41–56. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0003055402004227>
- Quintelier, E. (2015): Engaging adolescents in politics: The longitudinal effect of political socialization agents. *Youth & Society*, 47(1), p. 51–69. DOI: <https://doi.org/10.1177/0044118X13507295>
- Searing, D. D. – Schwartz, J. J. – Lind, A. E. (1973): The Structuring Principle: Political Socialization and Belief Systems. *American Political Science Review*, 67(2), p. 415–432. DOI: [10.2307/1958774](https://doi.org/10.2307/1958774)
- Shulman, Hillary C. – DeAndrea, David C. (2014): Predicting Success: Revisiting Assumptions About Family Political Socialization. *Communication Monographs*, 81(3), p. 386–406, DOI: <https://doi.org/10.1080/03637751.2014.936478>
- Smith, Jonathan – Flowers, Paul – Larkin, Michael (2009): *Interpretative Phenomenological Analysis: Theory, Method and Research*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications. (ISBN 9781412908344).
- Szabó, Andrea (2025): Mintakövetés és/vagy önálló vélemény? A politikai érdeklődés tendenciái Magyarországon. Budapest: Gondolat Kiadó. (ISBN 978-963-556-616-7).
- Szabó, Miklós (2001): A politikai szocializáció. In: Kéri László (szerk.): *Societas Politica – fejezetek a politikai szociológia köréből*. Miskolc: Bíbor Kiadó, p. 245–266. (ISBN 963-9068-99-X).
- Szabó, Ildikó (1991): *Az ember államosítása: politikai szocializáció Magyarországon*. Budapest: Tekintet Alapítvány. (ISBN 963-00-1589-X).
- Szabó, Ildikó (2009): *A nemzet és a szocializáció. A politika szerepe az identitások formálódásában Magyarországon 1867–2006*. Budapest: L'Harmattan Kiadó. (ISBN 978-963-236-152-8).
- Theocharis, Y. (2015): The Conceptualization of Digitally Networked Participation. *Social Media + Society*, 1(2), p. 1–14. DOI: <https://doi.org/10.1177/2056305115610140>
- Torney-Purta, J. (2002): The school's role in developing civic engagement: A study of adolescents in twenty-eight countries. *Applied Developmental Science*, 6(4), p. 203–212. DOI: https://doi.org/10.1207/S1532480XADS0604_7
- Tóth, András (2018): A Momentum és Magyarország választójai. In: *Mozgalmi társadalom*. Noran Libro Kiadó, Budapest, p. 243–278. (ISBN 978-615-57-6150-8).

- Vaccari, C. – Valeriani, A. – Barberá, P. – Jost, J. T. – Nagler, J. – Tucker, J. (2015): Political Expression and Action on Social Media: Exploring the Relationship Between Lower- and Higher-Threshold Political Activities Among Twitter Users in Italy. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 20(2), p. 221–239. DOI: <https://doi.org/10.1111/jcc4.12108>
- Veugelers, W. (2017): Education for Critical-Democratic Citizenship. In: Aloni, N., & Weintrob, L. (Eds.): *Beyond Bystanders. Moral Development and Citizenship Education*, p. 47–59. Rotterdam: Sense Publishers. DOI: https://doi.org/10.1007/978-94-6351-026-4_4
- Veugelers, W. (2021): A Moral Perspective on Citizenship Education and on IEA's International Civic and Citizenship Education Studies. In: Malak-Minkiewicz, B. – Torney-Purta, J. (eds): *Influences of the IEA Civic and Citizenship Education Studies*. Springer, Cham. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-71102-3_24
- Wineburg, S. – McGrew, S. – Breakstone, J. – Ortega, T. (2016): *Evaluating Information: The Cornerstone of Civic Online Reasoning*. Stanford University, CA. Stanford Digital Repository. Forrás: <https://tinyurl.com/43mhd7r>, utolsó letöltés: 2025.09.22.
- Wong, J. – Tseng, V. (2008): Political socialization in immigrant families: Challenging top-down parental socialization models. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 34(1), p. 151–168. DOI: <https://doi.org/10.1080/13691830701708742>
- Woodyatt, C. R. – Finneran, C. A. – Stephenson, R. (2016): In-Person Versus Online Focus Group Discussions: A Comparative Analysis of Data Quality. *Qualitative Health Research*, 26(6), p. 741–749. DOI: 10.1177/1049732316631510
- York, C. (2019): Is it top-down, trickle-up, or reciprocal? Testing longitudinal relationships between youth news use and parent and peer political discussion. *Communication Studies*, 70(4), p. 377–393. DOI: [10.1080/10510974.2019.1614965](https://doi.org/10.1080/10510974.2019.1614965)